

HISTORICKÝ ATLAS

BRDY A PODBRDSKO

NA STARÝCH MAPÁCH

Zdeněk Kučera

MOTTO:

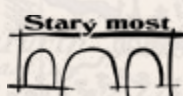
Vítej, země zaslíbená,
tisícery službami od nás vyhledávaná,
zachovej nás bez pohromy
a rozmnožuj naše potomstvo od pokolení do pokolení ...

PRAOTEC ČECH, KOSMOVA KRONIKA

OBSAH

KLAUDYÁNOVA MAPA ČECH	2
ZALTERIHO MAPA ČECH	4
DE JODA MAPA ČECH	6
KAERIOVA MAPA ČECH	8
SADELEROVA MAPA ČECH.....	10
SPEEDOVA MAPA ČECH.....	12
MÜLLEROVA RUKOPISNÁ MAPA BEROUNSKÉHO KRAJE	14
MÜLLEROVA MAPA ČECH	16
COVENS-MORTIEROVA MAPA ČECH.....	18
JULIENOVO VYDÁNÍ MÜLLEROVY MAPY ČECH	20
WINKLER-ERBEROVA MAPA ČECH	22
PRVNÍ VOJENSKÉ MAPOVÁNÍ	24
REYMANNOVA MAPA NĚMECKA.....	26
KREIBICHOVA MAPA BEROUNSKÉHO KRAJE	28
DRUHÉ VOJENSKÉ MAPOVÁNÍ.....	30
ERBENOVA MAPA ČECH	32
MAPA DIECÉZE ARCIBISKUPSTVÍ PRAŽSKÉHO	34
MAPOVÉ MINIATURY A KURIÓZITY	36
SPECIÁLNÍ MAPA KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO	38
BERROVA GENERÁLNÍ POŠTOVNÍ A SILNIČNÍ MAPA ČECH	40
KOŘISTKOVA VRSTEVNÍ MAPA OKOLÍ PRAHY	42
VOJENSKÝ ÚJEZD BRDY	44
ANDRÉOVY MAPY POLITICKÝCH OKRESŮ.....	46
FASTROVA MAPA ROKYCANSKÉHO OKRESU.....	48
SRP-BURSÍKOVA MÍSTOPISNÁ MAPA KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.....	50
SBÍRKA TURISTICKÝCH MAP Č. 23 RADYŇSKÁ VRCHOVINA A ZÁPADNÍ BRDY.....	52
SRP-VILÍMKOVA PODROBNÁ MAPA OKRESNÍHO HEJTMANSTVÍ PŘÍBRAMSKÉHO.....	54
SRP-VILÍMKOVA MAPA POLITICKÉHO OKRESU BLATENSKÉHO	56
FASTROVA MAPA PŘÍBRAMSKÉHO OKRESU	58
PODROBNÁ MAPA OKOLÍ PRAŽSKÉHO, LIST III, BEROUNSKO	60
BĚLOHLAVOVY MAPY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ, SEKCE 43, PŘÍBRAM-DOBŘÍŠ-KRÁSNÁ HORA	62
KYTKOVA GENERÁLNÍ MAPA OKRESNÍHO HEJTMANSTVÍ HOŘOVICKÉHO	63
SHRNUTÍ A ZÁVĚR.....	64

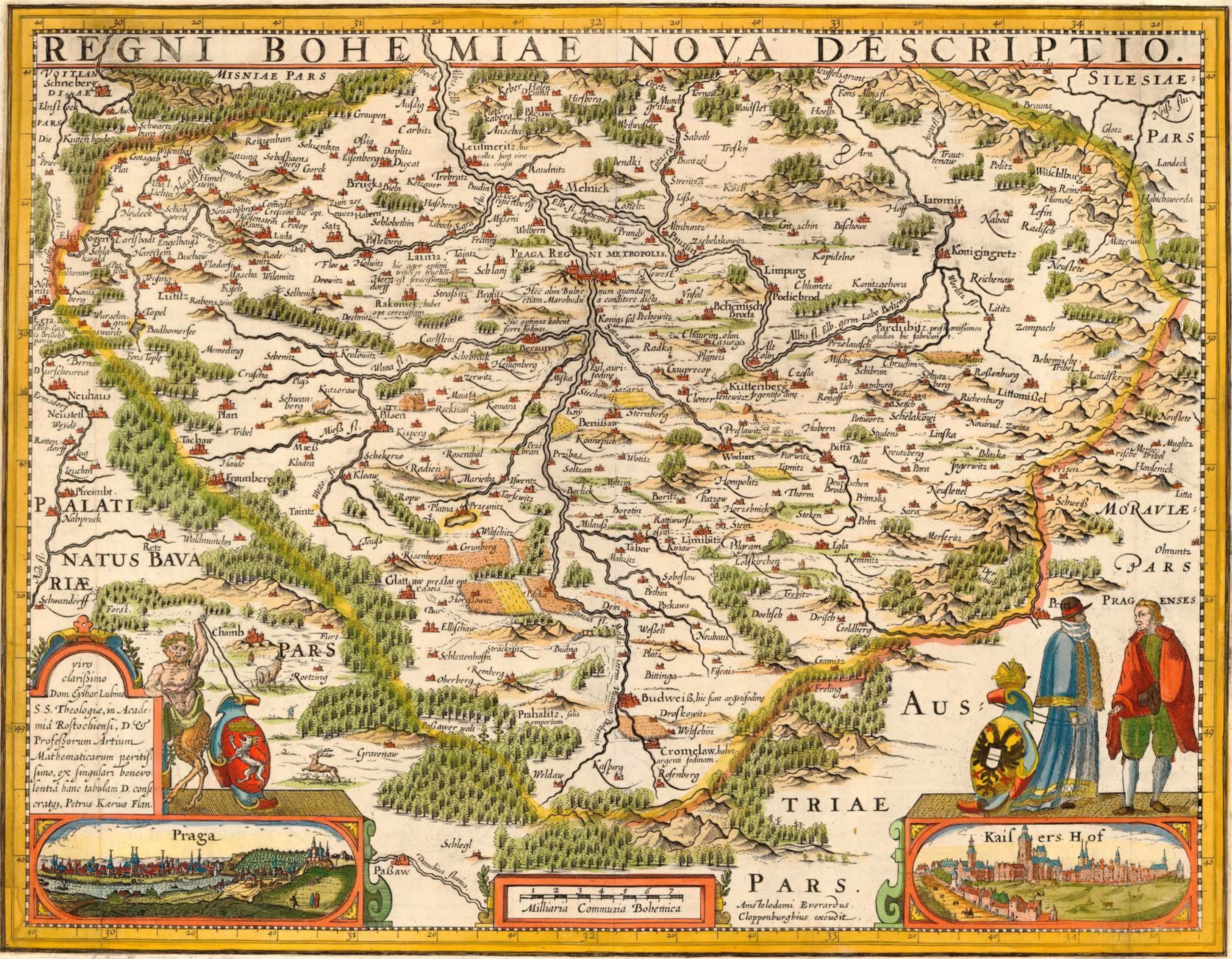
DE JODA MAPA ČECH

Atlasové dílo GERARDA DE JODA (1509–1591) Speculum Orbis Terrarum (Zrcadlo světa) vyšlo v Antverpách v roce 1578 a jako rozšířená verze ve dvou svazcích v roce 1593. První část obsahuje mapy světa, obou Amerik, Asie, Evropy a Afriky, druhý díl pak zahrnuje pouze mapy Německa a Nizozemska. De Jodův atlas nedošel nikdy obliby Orteliova atlasu Theatrum Orbis Terrarum (Ještě světa). Mimořádně krásná dobové kolorovaná mapa Čech pochází z doby před prvním vydáním atlasu, protože rubová strana mapy neobsahuje text s popisem Čech, jak tomu je v případě map, které byly součástí de Jodových atlasů. Ikonograficky je odvozena z Crigingerovy mapy – druhé nejstarší původní mapy Čech z roku 1568 – , od které se po obsahové stránce příliš neliší. Brdské horstvo je podáno nepřilí výraznou kopečkovou a stromečkovou metodou. Vltava nese popisek Molda a Stromečková Watta flu. Poprvé se na mapách Čech objevuje Kamýk nad Vltavou (Kamara), Mníšek pod Brdy (Miska) a zejména Svata Hora (Heiligenberg) – významný barokní areál a pouťní místo u Příbrami (Prizbran), které autor v mapě nepřesně umístil daleko na sever od města. Mapu do měděné desky vyryl slavní holandský mistr Johannes (1530–1605) a Lucas van Dotecum (1554–1589). Ve zdobené kartusi při pravém okraji se nachází latinský popis Čech: „Popis překrásných zemi Koruny české a města, tamními klátery a výstavnými místy. Je to území úrodné a oplyvající zlatými i stříbrnými mincemi. Je ohraničeno mohutnými horstvy a lesy. Jeho jazyk není německý a čeština, která patří mezi jazyky západních Slovanů. Roku 1086 byla tato země povýšena na království a prosulé město Praha na arcibiskupství.“ Nejzachvější kopie Crigingerovy mapy Čech je patrně jediný dochovaný výtisk! Rozměry mapy jsou 51 x 31,9 cm, měřítko 1 : 670 000. Antverpy před rokem 1578.

Staré mapy patří ke kulturnímu bohatství každého národa. Vzhlídneme k nim s respektem, který v nás budí jejich stáří, předpokladaná finanční hodnota, ale především tajemství jejich vzniku, účelu a obsahu, který byl nezbytně zapomenut. Stejně jako každá kniha, výtvarně či architektonické dílo, i mapa nabízí svým čtenářům a uživatelům možnost objevit příběhy usvědčené někdy v náznamech či zcela přímocně. Pozornému a poučenému čtenáři starých map se nabízí bohaté množství informací o geografii, vztátech a vztazích, významech a hodnotách prvku krajiny v podobě, v jaké je již nepoznáváme. Kniha není jen o starých mapách, je o hledání příběhů. Lidé se v krajině rodí i umírají, stěhují se, budují sídla, cesty, vodní nádrže a mnoho jiného. Je pravdou, že nejstarší mapy mají mnoho chyb jak v polohopisu, tak ve výškopisu, i ve svém obsahu a názvosloví. Přesto však právě mapy mohou být nejdnou historickým pramenem, který doplní a upřesní prameny textové povahy. Posuzujeme-li staré mapy kriticky, můžeme z nich i dnes získat cenné zeměpisné charakteristiky některých rysů naší krajiny. Staré mapy jsou nám milé především pro bezprostřednost, s kterou obrazově předvádějí stále se měnící ráz našeho prostředí. Cílem této knihy je vytvořit základní představu o vývoji zobrazování Brdské vrchoviny na původních i odvozených starých mapách Čech i regionálních mapách. Pomocí textů, doprovodných mapových ukávek, podává podrobný rozbor vyzobrazení této oblasti. Kniha tím pomůže vytvořit podklad pro využití starých map při dalším historickém výzkumu popisovaného regionu. Aby dávné mapové obrazy popisované oblasti byly co nejvíce přiblíženy, byly některé reprodukovány barevně, tak, jak bývaly ručně kolorovány jejich originály. Jen tam, kde se i naši předkové spokojovali s černým tiskem, byly reprodukce ponechány jednobarevné. Rozměry map, pokud se je podařilo zjistit, jsou udány v centimetrech v pořadí šířka x výška a u některých map je uvedeno i měřítko.

KAERIOVA MAPA ČECH

Nejkrásnější kopie Crigingerovy mapy Čech ozdobená vedutami Prahy a Hradčan. Podrobný místopis, reliéf zobrazen stromečkovou a kopečkovou manýrou, měřítko v českých milcích. Popiska Mauz ukazuje na město Mýto poblíž Rokycan (Rockizan). S využitím charakteristik českých měst od Sebastiania Münsterera i na základě vlastních poznatků vložil autor přímo do mapového obrazu různé textové poznámky. Např.: Beraun hic optimas habent ferri fodinas (u Berauna se dobývá železná ruda) nebo Eul auri fodine (jílové u Prahy vyniká rýžováním zlata). Mapu vydal holandský rytec, nakladatel a knihkupec PETER KAERIUS (1571–1646). Včleněním postav a vedut do mapového obrazu zahájil Kaerius éru figurálních map. Kolorovaná měřítka, 51,5 x 40 cm, Amsterdam, 1618.

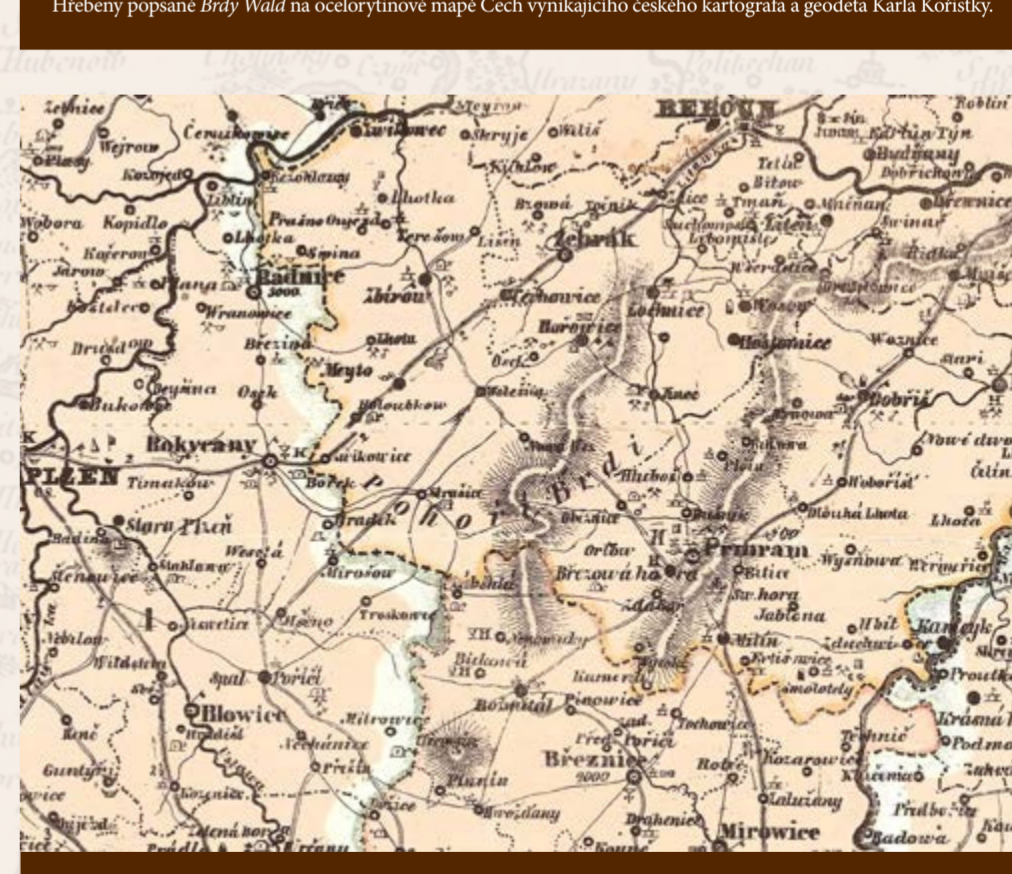

DRUHÉ VOJENSKÉ MAPOVÁNÍ

S novým vyměřováním země se začalo roku 1806. Toto druhé vojenské mapování, tzv. Františkovo, bylo po vlekém a celkem neúspěšném průběhu ukončeno až v roce 1869. Čechy byly mapovány v letech 1842–1852. Brdy v letech 1846–1851. Mapování českých zemí proběhlo již na podkladě katastrálních trigonometrických síť a po provedení katastrálních výměrování v měřítku 1 : 2 880. Kresba katastrálních map, změnění od měřítka 1 : 28 800, byla dokončena polohopisným podkladem mapování a význačnou úrodnou měřítkem záznamní polohopis. Práce vojenských topografů se tedy mohla omezit na doplňování zmenšeného obsahu katastrálních map a na zakreslení terénu. Klad mapových listů byl uspořádán v pravouhlých sekcích katastrální soustavy gusterberské (počáteční bod = Gusterberg v Dolních Rakousích). V Čechách měly mapové sekce rozměry 52,7 × 52,7 cm. Vrstvy mapových sekcí byly označeny arabskými číslicemi 1–19 od severu k jihu a slojce mapových sekcí od obrazu gusterberského polehnutí na západ římskými číslicemi I–X a na východ I–XIII. Celkem byly Čechy zobrazeny na 267 sekcích. Rukopisné elaboráty v jedné či více úpravách byly opět tajné a jsou uloženy v rakouském Státním archivu ve Vídni. Mimořádná pozornost byla věnována záznamnímu terénu. V Rakousku bylo poprvé užito šrafování, které v roce 1799 zavedl do topografického mapování a v roce 1812 rozšířil a zdokonalil J. G. Lehmann. Lehmannovy šrafy zobrazovaly reliéf tak, aby jeho obraz informoval současně o směru největšího spádu a o jeho velikosti. Se vzrůstem sklonu se šrafy zkracovaly. Kreslily se ve směru spádní a jejich síla rostla v tomto odstupňování: při sklonu 0° byl poměr stínu (šrafy) ke světlému (bílé mezeře) 0 : 9, při 5° 1 : 8 a nakonec při sklonu svahu 45° 9 : 0. Vodorovné a mírně skloněné plochy zůstaly v mapě bílé, naopak strmé svahy zobrazovaly silné a krátké šrafy s úzkými bílými mezerami. Z elaborátů druhého vojenského mapování je dovozeno nejstarší veřejné dílo rakouské státní kartografie v prostoru českých zemí – Speciální mapa Království českého (stará speciální) vydaná v letech 1847–1860. Zhodnotíme-li kriticky mapové elaboráty druhého vojenského mapování, vidíme více nedostatků než předností. Přínosem byl jistě plastický způsob Lehmannovy způsob záznamní terénu, který plně vyhovoval potřebám vojska a byl v rakouské kartografii přiveden ke značné dokonalosti. Bez podobných výskokových údajů byl však zejména po technické a projekční využití téměř bezcenný. Laboratoř geoinformatiky FZP UJEP.

Mapová sekce ukazuje Hřebeň (Hřebeň) a jejich východní podhůří až k Novému Knínu (NEU-KNIN). Povrch je zobrazen šrafováním podle Lehmannovy metody. Její nevýhodou je velmi špatná čitelnost popisů, zvláště pak na strmém a členitém terénu. Dominantou listu je bezesporu brdský Olymp – kopec Plešivec (Pleschivetz B.), který lokalizujeme téměř uprostřed listu. Je uveden s kótou 335,88 vídeňských sáhů (Wiener Klafter). Převodem (1 W.Kl. = 1,89 m) získáme nadmořské výšky v metrech. Plešivec měří 635 m (dnes 654 m). Nadmořské výšky byly tehdy dosti nepřesné změněny k Jaderskému moři. Dnes se vztahují k moři Baltskému. S oficiálním přesným měřením nadmořských výšek se v Čechách začalo až po roce 1860. Na každé sekci nalazeme jméno státního důstojníka, který ji mapoval, a letopočet. Na pravém okraji sekcí je připojen seznam obcí a osad, počet domů (Häuser) a stájí (Stallungen), údaj o tom, kolik tam lze umístit mužů (Mann) vojska a koní (Pferde), a nakonec příslušnost jednotlivých obcí do kraje a okresu podle nové reformy krajského uspořádání z roku 1850. Tak například pro Dobrušku (Dobruška) obec mapového listu W_10_1 státní důstojník (nadporučík) Arnold Seeling uvádí: 275 domů s možností umístění 100 mužů a 8 stájí s možností ustájení až 30 koní, Berounský kraj (Berauner Kreis) a Hluboké hejtmánství (Herrschaft Dobruška). Rukopisná kolorovaná mapa, 1850–1851. Laboratoř geoinformatiky FZP UJEP.

MAPOVÉ MINIATURY A KURIÓZITY

ABRAHAM ORTELIUS (1527–1598), MICHIEL COIGNET (1549–1623): Řeky Berounka (Watta fl.) a Vltava (Mullau fl.) na malé kopii Crigingerovy mapy Čech. (Kolorovaná mědřytina, 13,5 x 9,5 cm. Antverpy, 1609)

Francouzský kartograf ALAIN MANNESON MALLET (1630–1706) publikoval v roce 1683 popis světa doplněný jednoduššími mapovými miniaturami. Prezentovaná mapa Čech a Lužice pojmenovává pouze kraje a ukazuje největší města – Beroun (Heiligenberg) a Vltava (Mullau fl.)

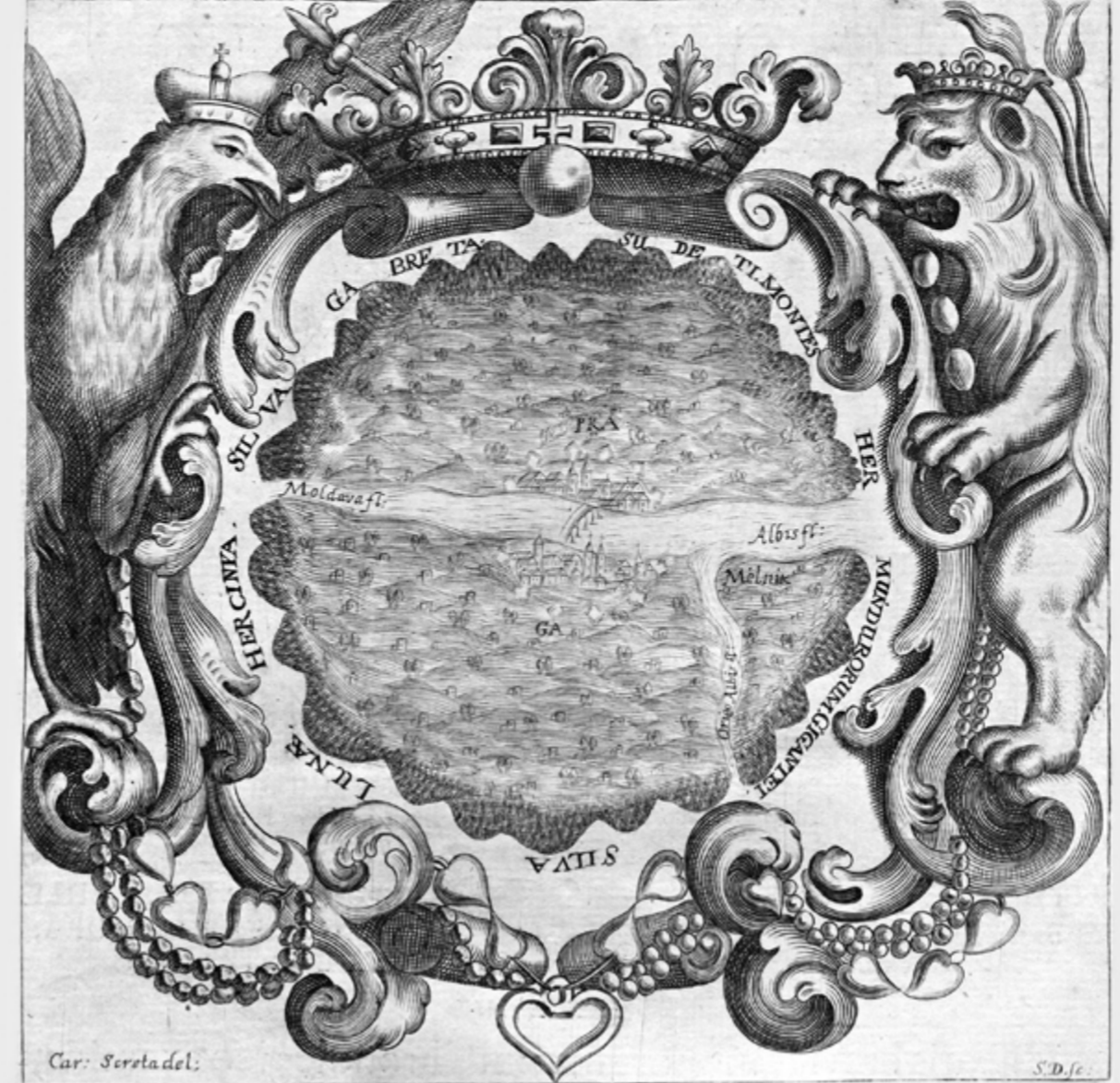
ABRAHAM ORTELIUS (1527–1598): Kamýk nad Vltavou (Kamara) a Svatá Hora (Heiligenberg) na malé kopii Crigingerovy mapy Čech. (Kolorovaná mědřytina, 11 x 8 cm. Antverpy, 1579)

JAN MATAL (1517–1597): Cestní síť na miniaturní kopii Crigingerovy mapy Čech. List pochází z cestovního atlasu s 84 mapami. Je to jediná cestovní mapa Crigingerova typu. Příbram je popsána jako *Prizbra*. Velmi vzácný tisk. Kolorovaná mědřytina, 13,6 x 9,4 cm. Augsburg, 1578.

JOHANN FRIEDRICH HAHN (1710–1789), německý protestantský kněz a pedagog, je autorem školního zeměpisného atlasu pro nižší stupeň základních škol. Z tohoto mapového díla pochází i tato miniaturní mědřytinová mapa Čech. Berlin, 1780.

Skrětova mapa Čech vyšla v Balbinových Miscellaneích z roku 1679. Unikátní kartografická kuriozita s rozměry 170 x 170 mm představuje stylizovaný kruhový obraz Čech s východní orientací, který je rozdělen Vltavou (Moldava fl.) a Labem (Albis fl.) na tři nesející části. Obraz rámuje latinsky pojmenované pohraniční hory: *Silva Lunae* (východní okraj Sumavy), *Hercynia* (Jesenky, Beskydy), *Silva Gabreta* (Sumava) a *Hermundurorum Gigantei* spolu se *Sudeti Montes* můžeme ztotožnit se severními hraničními pohorími od Krušných po Orlické hory. Ve středu mapky je umístěn obrazek Prahy, na Labi je názvem označen Mělník. Do plochy mapky umístil autor KAREL SKŘETA mladší (1646–1691), nejstarší syn významného českého barokního malíře, sám malíř, právník a vysoko postavený úředník, symbolické značky stromů a sídel. Mapku lemují akanty provázané dvojitou šňůrou perel se srdčítými listy a přívěskem, s korounou, zezlem, jablkem, svatováclavskou orlicí a českým lvem. Srdčítý přívěšek mohl koncem 17. století symbolizovat lásku a úctu, v tomto případě snad k Čechám.

PIETER VAN DER AA (1659–1733): Rokycany (Rockiza) na malé kopii Crigingerovy mapy Čech významného holandského knihkupce a nakladatele. Kolorovaná mědřytina. Leiden, 1714.

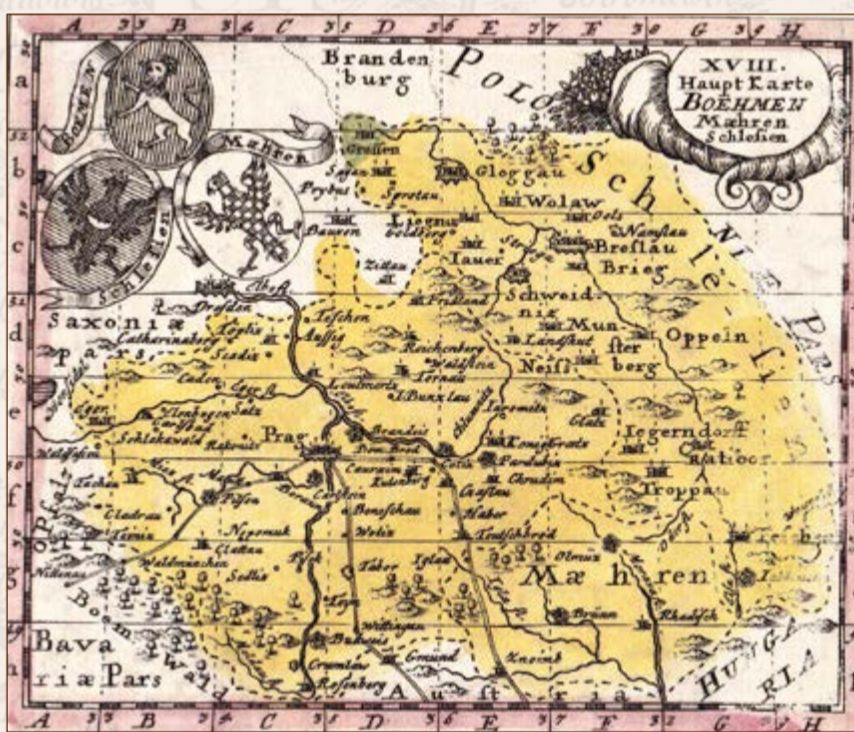
PETRUS BERTIUS (1565–1629): Čechy na miniaturní kopii Crigingerovy mapy Čech. Mědřytina. Kolín nad Rýnem, 1606.

Mědřytinová miniatura Čech italského kartografa PIETRA MARCHETTIHO (činného v letech 1580–1600) z „Theatro del Mondo“, pirátské a neautorizované verze Orteliova atlasu, publikované v Brescii v roce 1598 speciálně pro italský trh. Jilově popsáno jako *Ful*.

JOHANNES HOFFMANN (1629–1698): Miniatura mědřytinové mapy Čech. 6,5 x 11,5 cm. Norimberk, 1677.

ANSELM DESING (1699–1772): Beroun (Beravn) na miniaturě mapy Českých zemí benediktinského teologa a kartografa Desinga. Kolorovaná mědřytina. 13,5 x 11,2 cm. Mnichov, 1733.

Londýnský obchodník s knihami ROBERT SAYER (1725–1794) a londýnský rytec a nakladatel THOMAS KIT-CHIN (1718–1784) vydali v Londýně v letech 1761–1763 „Nový generální a univerzální“ atlas se 45 mědřytinovými mapami. Jeho součástí je i menší samostatná mapa českých zemí o rozměrech 40 x 23 cm. Březenec popsány jako *Bresnice*.

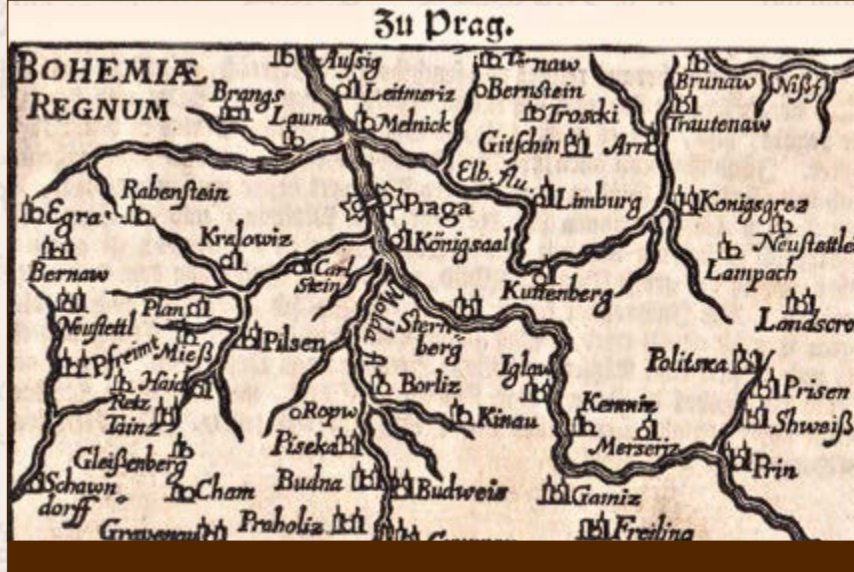
JOHANN CHRISTOPH WEIGEL (1654–1725): Mapa Čech z malého atlasu světa. Kolorovaná mědřytina, 18,7 x 14 cm. Norimberk, 1724.

JOHANN GEORGE SCHREIBER (1676–1750) je autorem mědřytinové miniatury českých zemí. I přes malé rozměry mapového listu v mapě lokalizuje v oblasti Brd obec Nový Knín (*Knin*). Kolorovaná mědřytina. Lipsko, 1749.

AUGUSTO RABATTA a JEAN BAPTIST BAILOU (oba činní na konci 18. století) vydali v roce 1779 ve Florencii samostatnou miniaturu českých zemí s říční sítí a popisnými hlavními řekami. Jednotlivé země jsou barevně odlišeny.

Plezeň (Pilsen) na mědřytinové miniaturě württemberského benediktinského humanisty, spisovatele a kartografa BENEDIKTA BUCELINA (1599–1681). Weingarten, 1650.